

เบื้องหลังกระบวนการช่วยเหลือเด็กในภาวะวิกฤตทางการศึกษา

พรวิณี ยุทธสารเสนีย์

สุรศักดิ์ เก้าเอี้ยน

หน่วยปฏิบัติการวิจัยเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชน

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การดำเนินการของโครงการศูนย์ช่วยเหลือเด็กและเยาวชนในภาวะวิกฤตทางการศึกษา มีจุดมุ่งหมายเพื่อลดความเสี่ยงในการเสี่ยงหลุดออกจากระบบการศึกษาของเด็กและเยาวชน โดยอาศัยกลไกจังหวัด ท้องถิ่น และประชาสังคม ในการค้นหา ติดตาม และช่วยเหลือเด็กที่มีภาวะเสี่ยงหลุดจากระบบการศึกษา ในแต่ละรูปแบบมีจุดเด่นและเอกลักษณ์ในการทำงานที่ต่างกัน แต่ทั้ง 3 รูปแบบมีเบื้องหลังที่สำคัญร่วมกัน คือ **การผสมผสานความร่วมมือกับชุมชน** ดังเช่นในกรณีของจังหวัดพิษณุโลกที่มีแกนนำเป็นหน่วยงานภาคประชาสังคมและมีการสร้างเครือข่ายชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน อสม. ในการประสานงาน ค้นหา ติดตามช่วยเหลือ อีกทั้งในจังหวัดขอนแก่นที่ใช้กลไกภาครัฐยังได้ผนวกชุมชนไว้ใน 4-3-3-1 KK-Model เพื่อทำงานร่วมกับผู้จัดการรายกรณีในการสอดส่องและป้องกันเพื่อไม่ให้เด็กหลุดออกจากระบบการศึกษา และในจังหวัดยะลาที่ดำเนินการโดยใช้กลไกท้องถิ่นได้ออกแบบโมเดลที่กระจายอำนาจสู่ชุมชนจากการมีผู้จัดการรายกรณีในระดับตำบล โดยการผสมผสานความร่วมมือกับชุมชนทำให้เข้าถึงเด็กที่เสี่ยงหลุดออกจากระบบการศึกษาได้อย่างทัน่วงที เนื่องจากชุมชนมีจุดแข็งในการเข้าใจคนในพื้นที่ รับรู้ปัญหาที่เกิดขึ้นจริง ระบุบริบทพื้นที่ มีแนวโน้มน้ำที่ จะได้รับความไว้วางใจจากเด็กและครอบครัวมากกว่าคนนอกพื้นที่ จึงสามารถค้นหา ติดตาม ตลอดจนประสานงานเครือข่ายในการช่วยเหลือได้อย่างเป็นระบบ นอกจากการผสมผสานความร่วมมือจากชุมชนจะเอื้อต่อรูปแบบการทำงานแล้ว ยังเป็นการเสริมสร้างอำนาจ (empowerment) ให้กับคนในพื้นที่จากการมีส่วนร่วมในการดำเนินการและการตัดสินใจในการดูแลเด็กแต่ละกรณี ทั้งยังเป็นการแสดงความเคารพและให้เกียรติชุมชน ในฐานะเจ้าของพื้นที่ให้มีส่วนร่วมและอำนาจหน้าที่ในการดำเนินงานดูแลเด็กในภาวะวิกฤตทางการศึกษา

หากมองไปที่วิธีการช่วยเหลือเด็กที่เสี่ยงหลุดออกจากระบบการศึกษาพบว่ามีรูปแบบที่น่าสนใจที่นอกเหนือจากการมอบทุนสนับสนุนการศึกษา คือ **การประเมินสินทรัพย์ในชุมชน (asset-based approach)** โดยสินทรัพย์ในที่นี้หมายถึงรวมถึงสิ่งปลูกสร้าง พื้นที่ องค์กร บริบทแวดล้อม เครือข่าย ตลอดจนความสามารถหรือจุดแข็งของเด็กและครอบครัว การประเมินสินทรัพย์ของชุมชนเป็นการวิเคราะห์สิ่งที่ชุมชนมีอยู่ และมีความสามารถในการพัฒนา ประสานงาน รวมถึงบูรณาการการสนับสนุนเด็กและครอบครัว ได้ ยกตัวอย่างเช่นในกรณีของน้องเอ (นามสมมติ) ที่ผู้ใหญ่บ้านหาอาชีพให้กับตาโดยการเป็นเกษตรกรขององค์การบริหารส่วนตำบล และหาอาชีพปลูกเห็ดขายให้กับยายเพื่อขายในชุมชน เช่นเดียวกันกับกรณีของน้องบี (นามสมมติ) ที่มีการส่งเสริมอาชีพโดยให้พ่อแม่เปิดร้านขายส้มตำไถ่อย่างหน้าบ้านของตนในละแวก

ชุมชนโดยไม่จำเป็นต้องเช่าหน้าร้าน นำมาซึ่งรายได้จุนเจือครอบครัวและการสนับสนุนค่าเดินทางไปโรงเรียนของบุตรหลาน การประเมินสินทรัพย์ในชุมชนเป็นการมุ่งเน้นพัฒนาส่วนที่มีอยู่ มากกว่าส่วนที่ขาด นำมาซึ่งทางออกและยุติการให้ทุนได้ (exit case) เห็นได้ชัดว่าการให้การสนับสนุนไม่ได้เป็นเพียงการให้เงินทุนเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการส่งเสริมนำเอาศักยภาพที่ซ่อนเร้นของผู้ปกครองขึ้นมาเพื่อการทำเลี้ยงชีพ ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นการสนับสนุนด้านอาชีพและการหารายได้ด้วยตนเอง แต่ยังคงเป็นการเสริมพลัง สร้างแรงใจ ความภาคภูมิใจ การเห็นคุณค่า และจุดแข็งของตนเอง

นอกเหนือจากรูปแบบทำงานของโครงการฯ ที่ใช้ลักษณะเด่นของแต่ละกลไกสานความร่วมมือจากชุมชน ละใช้ชุมชนเป็นฐานในการแก้ปัญหา ยังคงมีบทเรียนสำคัญที่สามารถพัฒนาและต่อยอดกรอบแนวคิด และหลักการปฏิบัติงานได้ในอนาคต กล่าวคือ กระบวนการทำงานกับเด็กในภาวะวิกฤตทางการศึกษาจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่ผู้ปฏิบัติงานจะต้องยึดหลักการ **สิทธิมนุษยชนและการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์** ในการทำงานกับเด็ก การเข้าถึงตัวเด็ก การสัมภาษณ์ หรือแม้แต่การจัดทำสื่อเพื่อเผยแพร่สู่สาธารณะ ผู้ปฏิบัติงานจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่จะต้องมีความระมัดระวังในการใช้ภาษาที่อาจมีความรุนแรงซ้ำเติม การเปิดเผยตัวตนหรืออัตลักษณ์ของเด็ก การมองถึงอำนาจที่เท่าเทียมในการพูดคุย และการรักษาความลับ เป็นต้น ทั้งนี้จึงนำมาสู่ข้อปฏิบัติอย่างเป็นทางการขออนุญาตโดยไม่เป็นทางการหรือการมีแบบฟอร์มการได้รับความยินยอมในการบันทึกเสียง บันทึกภาพ หรือแม้แต่การเผยแพร่สู่สาธารณะ นอกจากนั้นแนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนสามารถนำมาซึ่งความยั่งยืนในการแก้ไขปัญหาเด็กในภาวะวิกฤตทางการศึกษา ตลอดจนปัญหาความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาได้ เนื่องจากเป็นวิธีการทำงานที่มองว่าการศึกษาเป็นสิทธิพื้นฐานที่ควรจะได้รับ (rights-based approaches) มากกว่าการสงเคราะห์หรือมองเป็นความใจบุญ (charity-based approaches) ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างยั่งยืน เนื่องจากหากมองการทำงานในมุมการสงเคราะห์ การช่วยเหลือจะขึ้นอยู่กับผู้สงเคราะห์ เป็นการคงอยู่ซึ่งสภาพของกลุ่มเป้าหมาย (status quo) และเป็นการบรรเทาความทุกข์ยากแบบพันท่วงที่มากกว่าการแก้ปัญหาในระยะยาว ในขณะที่เดียวกันหากการทำงานตั้งอยู่บนหลักการสิทธิมนุษยชน จะมองว่าการเข้าถึงทรัพยากร การศึกษา สาธารณะสุข และอำนาจ เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่เด็กทุกคนในฐานะมนุษย์ควรเข้าถึงได้อย่างเสมอภาค นำมาสู่การทำงานแบบมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐ ท้องถิ่น ประชาสังคม ชุมชน และเอกชน เพื่อการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้าง นโยบาย และกฎหมายที่นำมาซึ่งความเสมอภาคในการศึกษา ตลอดจนบรรเทาปัญหาระดับปัจเจกในเวลาเดียวกัน

อีกหนึ่งส่วนที่สำคัญในกระบวนการช่วยเหลือเด็กในภาวะวิกฤตการศึกษา คือ **การสนับสนุนคณะทำงานและผู้จัดการรายกรณี** เนื่องจากการทำงานจะต้องมีการบริหารจัดการงบประมาณเพื่อสนับสนุนคณะทำงานที่เพียงพอ ไม่ว่าจะเป็นค่าดำเนินการ ค่าใช้จ่ายในการลงพื้นที่ หรือแม้แต่ค่าตอบแทนที่เพียงพอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหน่วยงานภาคประชาชนที่ไม่ได้รับสวัสดิการเหมือนกับภาครัฐและท้องถิ่น

อีกทั้งหากมีการผนวกรวมงานเป็นส่วนหนึ่งของ KPI หรือผลงานของผู้ปฏิบัติงานในส่วนภาครัฐและท้องถิ่นเอง ก็นับว่าเป็นการสนับสนุนคณะทำงานเช่นเดียวกัน ไม่เพียงเท่านั้นการทำงานกับเด็กยังต้องอาศัยความรู้และความเข้าใจ ทั้งในเรื่องของจิตวิทยาพื้นฐาน การโค้ช การให้คำปรึกษา การเข้าถึงผู้ปกครอง ตลอดจนการดูแลสุขภาพจิต และการพัฒนาตนเอง หากมีระบบที่สามารถสนับสนุนผู้ทำงานในการอบรม ฝึกทักษะ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันจะเป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติงาน

จะเห็นได้ชัดว่า การดำเนินงานเพื่อลดวิกฤตการเสี่ยงหลุดออกจากระบบการศึกษามีเบื้องหลังที่สำคัญคือการมีรากฐานในชุมชนไม่ว่าจะเป็นความร่วมมือของคนในชุมชนหรือแม้แต่การหาโอกาสที่มีอยู่ในพื้นที่เพื่อสนับสนุนเด็กที่เสี่ยงหลุดออกจากระบบการศึกษาและการประกอบอาชีพของครอบครัว ในขณะเดียวกันผู้ปฏิบัติงานควรยึดหลักการสิทธิมนุษยชนเพื่อเป็นฐานคิดในการทำงานที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างเสมอภาค และส่วนสุดท้ายที่เป็นปัจจัยหนุนหลังสำคัญในกระบวนการทำงานคือการสนับสนุนคณะทำงานและผู้จัดการรายกรณีทั้งในเรื่องงบประมาณ สวัสดิการ การพัฒนาทักษะ ปฏิเสธไม่ได้เลยว่าองค์ประกอบเหล่านี้เองที่เป็นส่วนหนึ่งของฟันเฟืองในการขับเคลื่อนการทำงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนในภาวะวิกฤตการศึกษาและเป็นพื้นฐานสำคัญในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบาย